

KITOB MUTOLAASI-MA'NAVIYAT POYDEVORI

Ahmadjonova Gulbahor Odilovna

Andijon viloyati yuridik texnikumi

O`quv metodik bo`lim uslubchisi

III-darajali yurist

ANNOTATSIYA

Jamiyatlar taraqqiyoti tarixi davomida kitobxonlik, kitoblar, kutubxonalar insoniyatning eng yaxshi aql-idrokini o'ziga jalb qilgan. Maqolada insonning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini egallash orqali madaniyatni egallash imkoniyatlari muhokama qilinadi va bu jarayonni amalga oshirishda kitobxonlikning o'rni tahlil qilinadi. Zamonaviy yosh avlod hayotida kitobxonlik rolining pasayishiga ta'sir qiluvchi tendentsiyalar ko'rsatilgan: ommaviy madaniyat, axborotlashtirish va jamoatchilik ongini noinsoniylashtirish.

Kalit so'zlar: madaniyat, ma'naviy-axloqiy rivojlanish, kitobxonlik, yosh avlod, kitob.

АННОТАЦИЯ

На протяжении всей истории развития обществ чтение, книги, библиотеки привлекали к себе лучшие умы человечества. В статье рассматриваются возможности приобщения к культуре через овладение духовно-нравственными ценностями, анализируется роль чтения в этом процессе. Показаны тенденции, влияющие на снижение роли чтения в жизни современного молодого поколения: массовая культура, информация и дегуманизация общественного сознания.

Ключевые слова: культура, духовно-нравственное развитие, чтение, молодое поколение, книга.

KIRISH

Jamiyat taraqqiyotining yuqori darajasining asosiy mezonlaridan biri uning madaniyatining holatidir. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida milliy madaniyat ko'plab ob'ektiv sabablarga ko'ra faol salbiy ta'sirga duchor bo'lmoqda. Madaniyat, eng avvalo, iste'mol jamiyatining garoviga aylanadi va bunday sharoitda ibtidoiy, oqilona iste'molchi ong turi tezda shakllanishi mumkinligi aniq. Madaniyat rivojini ijtimoiy barqarorlik, millat ma'naviy salomatligi, iqtisodiy yuksalish va davlat milliy xavfsizligi manbai sifatida ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi.

Madaniyat umuminsoniy hodisa sifatida harakat qilib, har bir shaxs tomonidan individual ravishda idrok etiladi, o'zlashtiriladi va takrorlanadi, uning shaxs sifatida shakllanishiga sabab bo'ladi. Madaniy davomiylik avtomatik tarzda emas; shaxs kamolotining shakllari, usullari, yo'nalishlari va mexanizmlarini ilmiy tadqiq etish asosida tarbiya va ta'lim tizimini tashkil etish zarur [1].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida madaniyat moddiy va ma'naviy qadriyatlar, shuningdek, ularni yaratish, insoniyat taraqqiyoti yo'lida foydalanish, avlodlardan avlodga o'tkazish yo'llari majmui sifatida qaraladi. Madaniyat qadriyatlari insonning dunyoqarashida, intellektual, axloqiy, estetik rivojlanishida, uning boshqa odamlar va tabiat bilan muloqot qilish usullari va shakllarida amalga oshiriladi.

Faqat muloqot orqali madaniyatni o'zlashtirish va uning yutuqlarini o'zlashtirish mumkin bo'ladi. Inson madaniyati - bu odamlarning, ijtimoiy muhitning o'ziga xosligini aks ettiruvchi va uning ongi, faoliyati, xatti-harakati, o'zaro ta'siri orqali kundalik hayotda namoyon bo'ladigan shaxs individualligining rivojlanish darajasi (ijtimoiy tajribani o'zlashtirish).

Aynan ma'lum bir jamiyatda asosiy qadriyatlar, me'yorlar va xulq-atvor qoidalari bo'yicha ma'lum darajadagi kelishuv mavjudligi, odamlarning faoliyati va xatti-harakatlarini muvofiqlashtirish, shuningdek, ularning shakllanishi uchun sharoit yaratish mumkinligi tufaylidir. Shaxs, madaniy merosni saqlash va takomillashtirish. Vatanparvarlik, ijtimoiy hamjihatlik, fuqarolik, oila, mehnat va ijod, insonparvarlik, san'at va adabiyot kabi asosiy milliy qadriyatlar shu qatorda turadi [2]. Pedagoglar O'zbekistonning zamonaviy ma'naviy hayoti o'tgan yillarda asos solingan qadriyatlarni tanqidiy qayta ko'rib chiqish bilan ajralib turishini tobora ko'proq ta'kidlamogda. Shu munosabat bilan, insonda ma'naviy va ijodiy kuchlarni qo'llab-quvvatlaydigan, qiyinchiliklarni munosib tarzda engib o'tish qobiliyatini shakllantiradigan o'ziga xos yuksak, ammo shu bilan birga tushunarli va axloqiy o'zini-o'zi takomillashtirish hodisa sifatida madaniyat tuyg'usini tarbiyalash va saqlash muhimdir.

Shaxs tomonidan madaniyatning rivojlanishi ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni egallash orqali amalga oshiriladi. Shuning uchun shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi alohida ahamiyatga ega. Ushbu rivojlanish uning sotsializatsiyasi jarayonida amalga oshiriladi va shaxsning qiymat-semantik sohasini izchil kengaytirish va mustahkamlashni, shaxsning an'anaviy axloqiy me'yorlar va axloqiy ideallar asosida baholash va ongli ravishda qurish qobiliyatini va o'ziga, boshqa

odamlarga, jamiyatga, davlatga, Vatanga, butun dunyoga munosabat shakllantirishni nazarda tutadi [2]. Inson madaniyatining darajasi uning ijodiy faoliyatga, shu jumladan o'qishga qiziqishining kelib chiqishini o'z ichiga oladi.

Kitobxonlik azaldan yosh avlod qalbini tarbiyalashning eng muhim vositasi sifatida qaralib kelgan. XIX-asrda bolalar davriy nashrlari ajralmas qismi bo'lgan bolalar adabiyoti - o'sha davrdagi yagona ommaviy aloqa vositasi - bolalarning dunyoni faol o'rganishga bo'lgan intilishini, ularning yuqori aqliy jarayonlarining xususiyatlarini hisobga olishga harakat qildi, ularning hissiy ta'siri jihatidan eng samarali ifodali badiiy vositalardan foydalanish.

O'zbekiston pedagogik jurnallari sahifalarida bolalar o'qishi muammolari, uning rivojlanayotgan shaxsni axloqiy tarbiyalashdagi roli keng muhokama qilindi. Bolalar adabiyoti va bolalar davriy nashrlarining asosiy maqsadi yosh kitobxonlarni har tomonlama tarbiyalash va tarbiyalash deb qaraldi.

Bolalar adabiyoti tanqidi va nazariyasi hamda bolalar o'qishi pedagogikasining asoschisi V. G. Belinskiy bolalar adabiyoti va bolalar o'qishini tarbiyaning muhim bo'g'ini deb hisoblab, ular oldiga asarlarga yuqori talablar qo'yadi: bunday asarlarda haqiqat bo'lishi, hayotning to'liqligini ko'rsatishi kerak. Uning fikricha, kitob o'qish va kitob o'qish bolada vatanparvarlik tuyg'ularini, o'z vataniga, xalqiga sadoqatli, ehtirosli muhabbat tuyg'ularini rivojlantirishga hissa qo'shishi kerak, shu bilan birga unda umuminsoniy ongni, boshqa madaniyatlarni ham anglashni rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega [3].

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "... inson o'z Vatanining chinakam vatanparvari bo'lishi, jismoniy va ma'naviy jihatdan har tomonlama rivojlangan, fikr, so'z va harakat birligiga ega. Bunday shaxsning shakllanishida kitobning o'rni katta". Haqiqatan ham foydali kitoblar insonning butun borlig'ini qamrab oladi: ular fikrlash uchun ozuqa beradi, bolada qiziqish uyg'otadi, uni real dunyo bilan tanishtiradi, axloqiy tuyg'usini mustahkamlaydi. Kitob tili ham o'qituvchilar tili kabi ta'lim va tarbiya quroli ekanligini, uning yordamida o'quvchilar bilim va nutq madaniyatini egallashini unutmashimiz kerak.

Ozod Sharafiddinov bolalar ongida qadriyatlarning ma'naviy ierarxiyasini shakllantirish, uni eng oliy qadriyatlarni idrok eta oladigan insonning kundalik turmushi, tabiati, moddiy va ma'naviy hayoti uyg'unligidan izlash zarurligiga e'tibor qaratdi va ularni ruh, qalb va ongni tarbiyalashga qaratilgan ruhiy ehtiyojlariga aylantirib [4]. Pedagogika klassiklarining o'qishning yosh avlod hayotidagi o'rni haqidagi fikrlari bolaning madaniy rivojlangan shaxsini shakllantirishni o'qish va

kitob bilan chambarchas bog'liq deb hisoblaydigan zamonaviy olim va o'qituvchilarning pozitsiyasiga mos keladi.

Kitobxonlikni rivojlantirish sohasidagi tadqiqotchilar jamiyatning insonparvarlik muammolariga, milliy madaniyatning ma'naviy-axloqiy an'analarini saqlash va rivojlantirishga, shu jumladan, yangi ming yillikda bolalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga e'tibor kuchayganini ta'kidlamoqda.

Zamonaviy dunyoda o'qish - bu ko'p millatli va ko'p qatlamli o'zbek madaniyatining asosini, tizimli yadrosini tashkil etuvchi asosiy ijtimoiy ahamiyatga ega ma'lumotlarni o'zlashtirishning eng muhim usuli: kasbiy va kundalik bilimlar, o'tmish va hozirgi madaniy qadriyatlar, ma'lumotlar, tarixiy doimiy va dolzarb voqealar, me'yoriy g'oyalar... Bu ona tilining iqtisodiy, siyosiy va huquqiy sohalarda, dunyoqarash darajasida, shuningdek, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan tajribani yetkazish darajasida saqlash va ko'paytirishning eng kuchli mexanizmidir [4].

Kitoblar odamlarni ilgari notanish bo'lgan joylar, madaniyatlar va dinlar bilan bog'lash, shuningdek, ularda o'z madaniy va diniy merosi bilan faxrlanish tuyg'usini uyg'otish qudratiga ega ekanligi ma'lum. Kitoblar o'quvchining millati, jinsi yoki holatidan qat'i nazar, ijobiy namuna bo'lib, irqiy va madaniy tushunishni rivojlantirishi mumkin. San'at asarlari orqali har kim o'zi bilan kelisha oladi, o'z davriga mos inson bo'ladi. O'zbekistonlik va xorijlik mutaxassislarining kitobxonlik sohasidagi ko'plab tadqiqotlarida ta'kidlanganidek, keyingi yillarda rivojlangan mamlakatlarda unga, qolaversa, ta'lim va madaniyatga bo'lgan munosabat milliy taraqqiyotning ustuvor yo'nalishlari sifatida qaralmoqda [5].

Biroq, tadqiqotchilar ijtimoiy-iqtisodiy sabablar, axloqsizlik va pragmatizmning ommaviy axborot vositalari orqali singdirilishi tufayli moddiy ehtiyojlarning ma'naviy ehtiyojlardan ustunligini ta'kidlaydilar, bu ayniqsa zamonaviy yosh avlod orasida keng tarqalgan. Odob, mas'uliyat, xayrixohlik, bag'rikenglik, mehribonlik va axloqiy me'yorlarga rioya qilish istagi kabi axloqiy fazilatlar asta-sekin shakllanayotgan shaxs ehtiyojlari ierarxiyasidagi etakchi mavqeyini yo'qotmoqda. Bu holat bizga yangi salohiyatni jalb qilish, yosh avlodda barqaror ma'naviy ehtiyojlarni shakllantirish va qo'llab-quvvatlashga xizmat qiluvchi yangi usullarni izlash zarur, degan xulosaga kelish imkonini beradi.

Umuman olganda, ta'kidlash joizki, hozirgi sharoitda ta'lim tizimi zimmasiga katta mas'uliyat yuklangan bo'lsa-da, bunda o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini aks ettirishning o'rnini ham muhim bo'lib, bu ta'limning shakllanishida muhim o'rin egallashi kerak [3]. Har bir inson o'zining ongli, aqliy va ma'naviy darajasi uchun javobgar bo'lishi, bu darajani ko'tarishi, uning rivojlanishini kuzatishi, o'z-o'zini

tarbiyalash va takomillashtirish bilan shug'ullanishi kerak. Shu bilan birga, har qanday shaxs o'zi tug'ilib o'sgan oiladan, o'zi yashab turgan jamiyat va uning mahsuli bo'lgan jamiyatdan ajralmasdir. Binobarin, uning ma'naviy qashshoqlashuvining sabablari ham, bir tomondan, global bo'lsa, ikkinchi tomondan, uning oilasida, yaqin muhitida qabul qilingan va bolalikdan tarbiyalangan qadriyatlar tizimi natijasidir.

Yosh avlodning ma'naviy tarkibiy qismining pasayishi bilan bog'liq bo'lgan alohida hodisa ommaviy madaniyatdir. Ommaviy madaniyat - fan-texnika taraqqiyoti, jamiyatning sanoatlashuvi va urbanizatsiyasi, shuningdek, ommaviy axborot vositalarining rivojlanishi bilan bog'liq holda keng tarqalgan zamonaviy madaniyat hodisasidir. Ommaviy madaniyat deganda ommaviy auditoriyaga va uning dam olish, o'yin-kulgi va muloqotga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan turli xil hodisalarning keng doirasi tushuniladi [1].

Ommaviy madaniyat insonning hissiy sohasiga murojaat qiladi, shu bilan birga uning iste'molchisi maxsus ta'lim va tayyorgarlikni talab qilmaydi, chunki madaniyatning o'ziga xos arzimashuvi, ya'ni badiiy tajribaning butun xilma-xilligini ahamiyatsiz, elementar, banal. Ommaviy madaniyatning quyidagi belgilarini ta'kidlash mumkin:

- yangi texnologiyalar yordamida takrorlash mumkin;
- faoliyatning tijorat xarakteri;
- Ommaviy iste'molchiga, katta auditoriyaga yo'naltirish;
- passiv, tanqidiy bo'lmagan idrok uchun hisoblash.

So'nggi o'n yilliklardagi o'smirlar o'rtasida erkin o'qish tendentsiyalarini qayd etib, I.I. Tixomirovaning ta'kidlashicha, zamonaviy o'smirlarning kitob o'qish erkinligi moda, kitob bozori va kutubxona fondlari bilan belgilanadi, chunki hozirda kitob tanlash kitob nashriyotlarining didiga va ularning tijorat nuqtai nazariga bog'liq. Axborot jamiyatiga bosqichma-bosqich o'tish va yangi turdagi jamiyatning shakllanishi insonning xulq-atvorini, uning odatlarini va bo'sh vaqtining tuzilishini o'zgartirganligi sababli, quyidagi hodisa ham noaniq reaksiyaga sabab bo'ladi. Natijada, bo'sh vaqtni tashkil etish va o'tkazishning yangi shakllari paydo bo'ladi, eski va tanish (shu jumladan o'qish) esa etakchi mavqeini yo'qotadi. Oxir oqibat, ijtimoiy, individual qadriyatlar va ehtiyojlar ierarxiyasi o'zgaradi. Shaxsning biroz boshqacha turi paydo bo'ladi, ongning yangi turi shakllanmoqda.

Zamonaviy jamiyat hayotiga ommaviy madaniyat va axborotlashtirishning joriy etilishi natijasida odamlar o'rtasidagi munosabatlar tizimi, xulq-atvor normalari, ehtiyojlar ierarxiyasi o'zgarib bormoqda. Bu, ayniqsa, yosh avlodga taalluqli bo'lib,

yoshlarda odob-axloq, mas'uliyat, xayrixohlik, bag'rikenglik, mehr-oqibat, odob-axloq me'yorlariga rioya qilishga intilish kabi axloqiy fazilatlarning ahamiyatining pasayishida namoyon bo'ladi. Ya'ni, ijtimoiy ongning asta-sekin noinsoniylashuvi kuzatilmoqda, bu esa eng kuchli yosh avlodga ta'sir qiladi va ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni yo'qotish, adolatga, shaxsga, shaxsga e'tibor va hurmatga asoslangan dunyoqarashdan voz kechish deb tushuniladi. insonning fazilatlari. Hozirgi kunda deyarli hamma joyda kuzatilayotgan jamiyatning g'ayriinsoniylashuvi nihoyatda xavflidir, chunki u axloq normalari va shaxsni axloqiy tarbiyalash mezonlari haqidagi g'oyalarning o'zgarishiga olib keladi. Insonparvarlik, shuningdek, kitobxonlik kabi inson hayotining muhim jihatiga ham tegishli.

Turli shubhali davriy nashrlarning oqimi chinakam insonparvarlik, mahalliy va xorijiy adabiyotlar ko'pincha o'zining avvalgi mavqeini yo'qotayotganini tasdiqlaydi. Bu omillarning barchasi faol kitobxonlar ulushining kamayishiga olib keladi. Mutolaa maqomining pasayishi bilim tanqisligining kuchayishiga olib keladi va jamiyatning taraqqiyot yo'lidagi ilg'or harakatiga to'sqinlik qiladi, yosh avlodning umumiy ta'lim darajasiga, axloqiy va ma'naviy qadriyatlar tizimini shakllantirishga ta'sir qiladi. Oqibatda kitob madaniy hodisa, bilim manbai sifatida o'z o'qituvchi va ustoz, avlodlar tomonidan to'plangan ma'naviy tajriba tarjimoni rolini yo'qotib, asta-sekin muqobil faoliyat turlari bilan almashtirilmoqda.

Hozirgi vaziyat shundayki, fan-texnika taraqqiyoti jadal rivojlanib borayotganiga qaramay, u yoshlarni kitob o'qishga, kitobxonlikka yaqinlashtirmaydi, aksincha ularni ulardan, inson tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy qadriyatlardan uzoqlashtiradi, birinchi navbatda madaniyat va ma'rifat tomonlarni. Ongning oqilona-iste'molchi tipi shakllanmoqda, avvalgi avlodlar tomonidan yaratilgan madaniy merosni asrab-avaylash va ko'paytirishga qodir insonparvar shaxsni shakllantirish uchun shart-sharoitlar yomonlashmoqda. Binobarin, buzg'unchi ijtimoiy hodisalarning kuchayishi xavfi sharoitida kitobxonlikni himoya qilish, unga qiziqishni saqlash qator davlat ahamiyatiga ega bo'lgan vazifalarga aylanib bormoqda.

XULOSA

Xalqaro hamkorlik va tushunish yo'lidagi bog'lovchi, irqiy va madaniy tushunishni rivojlantirishning kuchli vositasi sifatida kitoblar ijobiy namunaga aylanadi. Mutolaa insonga intellektual qoniqish keltiradi, uning tasavvurini boyitadi, insonga erkinlik va shaxsiy rivojlanish beradi, o'zini jiddiy shaxs sifatida ko'rsatadi, ayniqsa uning ichki dunyosi va shaxsiyatini tushunish, uning tarixdagi o'rni va

maqsadini, boshqa odamlar bilan munosabatlarini tushunish uchun yaxshilik va yomonlik nuqtai nazari tahlil qilish kerak. Bu ijodiy izlanishda nafaqat o'z taqdiri, yaqinlari taqdiri, balki o'zi yashayotgan yurt taqdiri uchun ham mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga, madaniy merosni asrab-avaylash va yuksaltirishga qodir, ma'naviy barkamol shaxs shakllanadi. Shunday qilib, kitob mutolaasi-ma'naviyat poydevoridir va o'qish ma'naviy yo'li o'z-o'zini anglash uchun ichki resurslarni safarbar etish qobiliyatidan boshlanadigan zamonaviy yosh uchun zarurdir.

REFERENCES

1. Pedagogika: Katta zamonaviy ensiklopediya// Toshkent-Moskva// Zamonaviy so'z.
2. Rustambekova N.N. O'zbekiston fuqarosi shaxsini ma'naviy-axloqiy rivojlantirish va tarbiyalash konsepsiyasi. Samarqand: NUR, 2019.
3. Belinskiy V.G. To'liq asarlar: 13 jildda - M.: SSSR Fanlar akademiyasining nashriyoti, 1954. -T. 4. - S. 366-378.
4. Sharafiddinov O. To'plangan asarlar: 9 jildda – M-T.: Badiiy adabiyot, 1997
5. Tixomirova I.I. Tanlangan asarlar: kitob 4. – Moskva-Nukus: Ilm fan-Hayka, 2015.